

ואחת של בעל. למי שהוא אוהב נותן לו של שקיא, למי שהוא שונא נותן לו של בעל. ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה. וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען עכ"ל. וחודש אלול שהוא חודש האהבה בא כתקן להם. כיצד?

חמא העגל הרי כבר נתבאר כי תקונו היה במתן תושבע"פ וכנ"ל, ואילו חטא המרגלים תקונו בחדש אלול מכמה אנפי. חדא, שבד' בו (וי"ג י"ז) מתו המרגלים מרציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' (במדבר י"ד ל"ז ובתיב"ע שם) כדאיתא בשו"ע (ארי"ח סי' תק"פ ס"ב). ב. דכתיב בפרשת חקת (כ"א ל"ה) וישלח משה לרגל את יעזר. ופירש"י המרגלים לכדוה. אמרו, לא נעשה כראשונים, בטוחים אנו בכח תפילתו של משה להלחם. ואיתא במדרש, כי בחודש אלול היה

ח. בפ' חלק (ק"ח א') מרגלים א"ל חלע"ה שנאמר וימותו וגר' וימותו בעוה"ז במגפה לעוה"ב, וכבר הרגיש מהרש"א שם בחולשת הדרשא ונרחק. ובגליון הגמ' יש מוחקים כל הפיסקא מן המשנה. (ועיין ברש"י בחומש דרשא אחרת על במגפה לפני ה'). ונראה שיש רמז לדבר בפרשת עדת קרח, דכתיב (שם ט"ז ל') ואם בריאה יבא ה'. בריאה ר"ת אנשים ראשי בני ישראל המה דכתיב גבי מרגלים (י"ג ג') להקיש מרגלים לעדת קרח שא"ל חלע"ה.

ט. ולכן דרשו חז"ל (ב"ב ע"ה ב') מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים באו חשבון. המושלים, אלו המושלים ביצורם. באו חשבון, בואו ונחשוב חשבוננו של עולם. הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. תבנה ותכונן, אם, אתה עושה כן, תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב. עיר סיחון, אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה, מה כתיב אחריו, כי אש יצאה מחשבון וגר' תצא אש ממחשבון ותאכל את שאינן מחשבון וכו' ע"כ, כי כל זה שיך לחדש אלול שצריך לעשות בו חשבון הנפש.

(אגב. המפרשים ברפ"ב דאבות פירשו, הפסד מצוה בעוה"ז כנגד שכרה בעוה"ב, ושכר עברה בעוה"ז כנגד הפסדה בעוה"ב. ותמיהו היאך יחשב, והלא שינו שם קודם לכן, שאי אתה יודע מתן שכר של מצות. ועוד דקדק שם במדר"ש, שהיה ראוי לומר הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסד. כי מה שהאדם מחשב בעצמו הוא הפסד המצוה ומוזה הוא בא להמנע ממנה, והתנא בא להזהירו שלא ימנע, והיה ראוי לומר חשוב שכרה כנגד הפסדה. לכן נראה דהכל קאי אעוה"ז. וה"פ, הוי חושב ומתבונן כי קיימת הנהגת מדה כנגד מדה וכמו ששינוי (שם פ"ד מ"א) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. ורמז הדבר בהאי קרא דבאו חשבון, חשבון ר"ת (ש"א ב' ה') שבעים

המעשה. דאיתא שם (מ"ד פרשת חוקת) מלחמת סיחון עשו באלול". ועשו את הרגל בתשרי, ואחר הרגל מלחמת עוג ע"ש. ג. בריש ספר חגי כתיב, בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא וגר', עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וגר'. ויער ה' את רוח זרובבל וגר', ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, ואת רוח כל שארית העם. ויבאו ויעשו מלאכה בבית ה' וגר', ביום עשרים וארבעה לחדש הששי. ובספר עזרא (נחמיה ד' י"א) הבתים בחומה והנושאים בסבל עומסים. באחת ידו עושה במלאכה, ואחת מחזקת השלח. והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים וגר' והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה, ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי, אין אנחנו פרשטים בגדינו. איש שלחו המים ע"כ. הנה עסקו בבנין חומת ירושלם במסירות נפש עצומה. ושם (נחמיה ו' ט"ו), ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול. והרי זה

בלחם נשכרו ורעבים חדרו.

י. והענין, כי הנה בדרשה לשבת נחמו בהערה כתבנו, בגמ' תענית (כ"ה ב'), תניא, בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוה, ובשניה בשבעה עשר בו. נמצא שחטא העגל שהיה ביום י"ז בתמוה גרם גלות העם בחורבן בית שני. ואילו חטא המרגלים בט"ב שהוא חטא כלפי הארץ כמו שכתוב וימאסו בארץ חמדה, גרם גלות הארץ בט"ב בחורבן חבית הראשון, שאז בטלה קדושת הארץ ע"ש באורך. ולכן טרחו כ"כ עולי בבל במס"ג בבנין הארץ לתקן החטא שגרם לגלות בבל.

והנה כבר כתבנו שם, דבביה"ל פרשת בא אויל בתי איפכא. ח"ל, שני אופני חטאים היו, בעגל ובמרגלים. וחלוקים הוו ממש מהיפך להיפך. דבעגל היה החטא בעיני ע"ז וכו'. דבבית ראשון היה חטא ע"ז וכו' והוו בחינת חטא העגל של י"ז בתמוה, ובבית שני לא היה חטא ע"ז כלל, ועיקר יסוד חורבנו היה ע"י שאז נתחדשו כת הצדוקים שכפרו באמונה ובקבלת חז"ל וכו'. וכמ"ש ביע"ד, דעיקר חורבנו ע"י שנתחדשה כת הצדוקים. וכן נתחדש ונתרבו אז בעולם כת הפלוסופין תלמידי אריסטו בלימודם החכמה שאחרי הטבע. ומה דאמרו בגמ' דיומא (ט' ב') דבית שני נחרב עבר שנת חנם, כתבנו במק"א פירוש, דעיקר מה שנתחדשו הכופרים אז, היה יסודו ע"י ש"ח. דע"י השנאה נתפרדו אלו מן החכמים מקבלי התושבע"פ, ולבסוף נתפקדו עברו זה לגמרי. ועכ"פ החטא היה בעין ובחינה ניצוץ מחטא המרגלים שיסודו הכפירה בהאמת וכו'. והנה רואים אנחנו שהשני קשה מהראשון הרבה מאד וכו'. דחטא המינות וחסרון אמונה קשה הרבה יותר מן החטא של ע"ז וכו', דקלקול באמונה גרוע מע"ז וכו' עכ"ל.

וכל דברי מרן ז"ל כאן אינן אלא דברי תימה. דהנה ז"ל הגמ' שם, מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובג"ח, מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנת חנם. ללמוד ששקולה

תקן לחטא המרגלים. שלעומת וימאסו בארץ חמדה (תהלים ק"ו כ"ד), קיימו אלו, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (שם ק"ג ט"ו)^א. (ורמז לדבר בשם אלול כי תרגום מרגלים מאללי. ובר"ת של אנשים לפנינו ויחפרו לנו (דברים א' כ"ב) ר"ת אלול).

(ועיין בס' שפ"א, הביא בשם סבו החי הרי"ם, שאמר, אלול אותיות לא לו הרמזים במזמור לתודה, דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו כתיב, ולו אנחנו קרי. והדברים סתומים וחתומים. וע"ש בשפ"א שנדחק מאד כביאנרם. ואילו בשל"ה ועוללות אפרים (הובא בארץ חמדה להמלבי"ם פ' תבא) כתבו דבר זה על קרי וכתוב שבפרשת בתי ערי חומה (ויקרא כ"ה) הבית אשר בעיר אשר לו חומה ע"ש. ונראה בזה, בהקדם דברי הגמ' שבועות (ט"ו ב') שבחינוך חומת ירושלם אמרו מזמור לתודה (ע"ש ברש"י ד"ה ת"ר שיר של תודה). ותמהו המפרשים על הרמב"ם (פ"ו מהל' ביהב"ח ה"ב) שהשמיט מזמור זה^ב. וביארנו בדרוש לפסח שני שבועות והו"ר, שלע"ל לא יאמרו מזמור זה, אלא מזמור אחר (וע"ש בדברינו איזה מזמור

ש"ח כנגד שלש עברות ע"ז ג"ע שפ"ד. (ועיין בס' אמונה והשגחה לבעל ס' אבן שלמה, וכמו"כ בפתיחה להעמק דבר להגאון הנצי"ב, ששניהם לדבר אחד נכתבו בביאור דברי הגמ' וגם דבריהם רחוקים קצת, אבל קרובים הרבה מדברי הביה"ל בזה).

ומש"כ שנתרבו אז בעולם כת הפלוסופין תלמידי אריסטו, האמת היא, שלא היה לזה שום השפעה כלל בא"י, ומלכי יון ורומי שהחטיאו את ישראל היה זה בחטא ע"ז ולא בכפירה. ומש"כ דחטא המינות קשה הרבה יותר מחטא ע"ז, דקלקול באמונה גרוע מע"ז, אין לדברים שחר, דאטו ע"ז אינה קלקול באמונה, והלא בכלל מאתים מנה, וכל עו"ז אם אינה ע"ז בשותף הלא הוא כופר בה. וד"ל המהרש"א ספ"ק דברכות, מינות היינו כופר במציאות. כדמיית, אמר נבל בלבו אין אלהים. והרהור ע"ז היינו, דמשתף שם שמים ודבר אחר עכ"ל. ובבית ראשון לא עבדו את השי"ת אפילו בשותפות, וכמפורש בגמ' (ביצה כ"ה ב') ובפתיחתא דאיכ"ר (אות י') ולמדוהו מקרא (שופטים י') ויעזבו את ה' ולא עבדוהו אפילו בשותפות ע"ש. ומקרא מפורש הוא (יחזקאל כ"ג), כי שתים רעות עשה עמי. אותי עזבו מקור מ"ח לחצוב להם בארות וגו'. ופירש מהרש"א (תענית ה' ב') דהיינו שתים רעות, דאותי עזבו וגו', ולא עוד שתוצבים להם בארות וגו' דהיינו ע"ז.

ועתה י"ז חייב מיתת ב"ד, ואילו דין מורידין במין אינו אלא משום מיגדר מילתא. כמ"ש הרמב"ם בפיה"מ פ"ק דחולין וחז"ר י"ד סי' ב' סס"ק ט"ז. יא. ובה תבין מה טעם ביום שחל בו פורים דמוקפק חל

יאמרו). והטעם, כי תוכן המזמור הזה היה מתאים רק לחנוך ההוא ולא לחינוך שלע"ל, וביארנו, דאיתא שם בגמ', דבאמת קדושה ראשונה של ירושלם לא בטלה. ועזרא שקידש, זכר בעלמא הוא דעבד. והנה הך הלכתא דאין הקדושה פוקעת אפילו נפלו מחיצות, ילפינן במגילה ג' ב', מדכתיב (ויקרא כ"ה) אשר לא חומה, וקרינן אשר לו חומה. לומר, אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן. וביאר אא"ז ז"ל בספרו "קרבני לחמי", כי "כתיב" הוא מה שנראה לעינים. ואילו "קרי" הוא מה שנשמע לאזנים. והנה בעינינו לא ראינו חומה, אבל באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, שהיתה חומה, אלא שנפלה. ולכן כשקידשו חומת ירושלם לזכר בעלמא, אמרו במזמור לתודה, הוא עשנו "ולא" אנחנו כתיב "ולו" אנחנו קרי. כלומר בעינינו לא ראינו. כי הרי כתיב (נחמיה ט' ל') הנה אנחנו היום עבדים וגו' למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו. ועל גריחתו מושלים, ובבהמתנו כרצונם. ובצרה גדולה אנחנו. אבל באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, כי ולו אנחנו^ג. א"כ מזמור זה לא שייך לאומרו בגאולה העתידה וק"ל.

בו תמיד יום ט"ו באב. כי בט"ו באב כלו מתי מדבר ונתכפר להם חטא המרגלים. והרי כתב הר"ן בריש מגילה בשם הירושלמי, שקבעו קריאת המגילה ביום ט"ו לכרכים המוקפין חומה מימי יהושע בן נון, ולא מימי אחשורוש, כדי לחלוק כבוד לירושלים שהיתה חריבה באותן הימים, וקדושתה היא מפני שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון. ודו"ק.

יב. ואין לומר דהרמב"ם אינו מפרש כפירש"י שאמרו מזמור זה. אלא מפרש מה דתניא שיר של תודה בכנורות וכו' ואומר ארוממן וכו', דתנא והדר מפרש מאי ניהו שיר של תודה חינוך החומה. דאל"כ, ועכצ"ל כפירש"י. דאל"כ האי מזמור לתודה דכתיב, במאי מוקמת ליה. שהרי אין שיר בקרבן תודה. ד"ל שמ"ק ערכין (י"א ב' אות ו') תימה, אי [נדרת ציבור] אינה טעונה שירה, איך מצינו שיר בתודה וכו' וי"ל דמשכח"ל בתודה הבאה כשמוסיפין על העיר ועל העזרה עכ"ל. וכונתם, דאע"ג דהך תודה נמי הא היא קרבן שאין קבוע לו זמן, אבל מזמור זה לא אמרוהו משום דין שירה על הקרבן אלא משום חנוך החומה וק"ל. (וכבר פירש בן דבורה בהקדמת ספר תרומת מלך. וע"ש מה שתמה ע"ד שו"ת ח"ס חאר"ח סי' נ"א. וי' דיש לקיים עכ"פ מקצת דברי ח"ס, ודיספרו מעשיו ברנה היינו מזמור לתודה, שע"ד הפשט מזמור זה הוא על תודת יחיד (ואמרוהו בלא כלי שיר), וכדכתיב ואזכרה באהלו זבחי תרומה, ר"ל קרבן תודה שאומרים עליו הריעו לה' וגו'). יג. ועד"ז יל"פ בפרשת משפטים (כ"א ח') אשר לא יעדה כתיב, וקרינן אשר לו יעדה. ע"פ מה דקיי"ל (רמב"ם פ"ד מהל' עבדים ה"ו) שבשעת יעוד אין האדון נתון לה כלום, שמעות הראשונות